

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ З ЕМОЦІЙНОЮ СТІЙКІСТЮ У НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті аналізується взаємозв'язок адиктивної поведінки з емоційною стійкістю у неповнолітніх. У сучасному суспільстві існують умови, що сприяють поширенню адиктивної поведінки. Можливість легкого і негайного отримання задоволення, яке стає стилем життя, збіднює емоції, мотивацію до навчання, прагнення до цікавої роботи і змістовного дозвілля, що шкодять власному здоров'ю та здоров'ю оточуючих. Все це можна замінити розважальним телепередачами, комп'ютерними іграми, наркотиками і алкоголем. Ці способи легкодоступні і широко рекламуються і не вимагають високоінтелектуальних навантажень.

Рівень життя населення падає, злочинність зростає, людське життя знецінюється, немає впевненості в завтрашньому дні. Зникли багато форм державного захисту, збільшилася кількість неблагополучних сімей, в яких ростуть хворі і знервовані діти. Поширення цієї хвороби сьогодні набуло характеру соціального вибуху, катастрофи. Вибір адиктивної стратегії поведінки обумовлений труднощами в адаптації до проблемних життєвих ситуацій: складні соціально-економічні умови, численні розчарування, крах ідеалів, конфлікти в родині, втрата близьких, різка зміна звичних стереотипів. Реальність така, що прагнення до психологічного та фізичного комфорту не завжди можливо реалізувати. Для нашого часу характерно і те, що відбувається дуже стрімке наростання змін у всіх сферах суспільного життя.

Адиктивну особистість відрізняють риси незрілості: чи не вираженість інтелектуальних і духовних інтересів, твердих моральних норм, емоційна нестійкість, безвідповідальність, почуття стадності. Відзначається прагнення адикта йти від прийняття рішення, говорити неправду, і зокрема звинувачувати інших, знаючи, що вони не винні. Для нього так само характерні залежність і тривожність, схильність до коливань настрою, стереотипність, повторюваність поведінки.

Ключові слова: адиктивна поведінка, види адикції, залежна поведінка, емоційна стійкість і її формування у неповнолітніх.

Постановка проблеми. Проблема емоційної стійкості займає важливе місце в сучасній психології, тому що безпосередньо взаємозв'язана з адиктивною поведінкою. Різкі політичні та економічні переми, що відбуваються в нашій країні, сприяють підвищенню рівня психоемоційної напруги у населення. Такі стани надмірного та тривалого психологічного стресу виникають у людини, коли його нервова система отримує емоційні навантаження. Широко розповсюдженими серед населення стали такі несприятливі для здоров'я психічні стани, як тривога, невдоволення життям, невпевненість у майбутньому дні, страх за майбутнє дітей, зоряність, агресивність, депресія та ін.

Не всі вміють регулювати свої емоції, проявляти витримку, піддаються різним видам нервових та психологічних захворювань (наприклад, депресія). Стреси, особливо якщо вони стійкі і тривалі, надають негативний вплив не тільки на психологічний стан, але і на фізіологічне здоров'я людини.

Емоційна стійкість, як здатність людини зберігати в різних умовах соціальної нестабільності особистісні позиції, володіти певними механізмами захисту по

відношенню до дії, зменшує негативний вплив сильних емоційних явищ, попереджає крайній стрес, сприяє проявленню готовності до дії у напруженій ситуації. Тому емоційна стійкість - одна з найважливіших психологічних факторів надійності, ефективності та успіху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В даний час в психологічній літературі існує кілька визначень адиктивної поведінки. З точки зору Міллера, адиктивна поведінка - зловживання різними речовинами, що змінюють психічний стан, включаючи алкоголь і куріння тютюну, до того як від них сформувалася залежність. На думку інших авторів (А. Е. Лічко, Ц.П. Короленко), адиктивна поведінка (addiction - схильність) одна з форм деструктивної поведінки, яка виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою прийому деяких речовин або постійної фіксації уваги на певних предметах або активностях (видах діяльності), що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій [5; с. 8].

З точки зору дослідників-психологів, адиктивна поведінка характеризується емоційними змінами: встановленням емоційних відносин, емоційних зв'язків не з іншими людьми, а з неживим предметом або активністю.

Практичний досвід показує, що при формуванні адиктивної поведінки відбувається заміна міжособистісних емоційних відносин проєкцією емоцій на предметні сурогати. На думку авторитетних авторів (А. Айвазової, С.Н. Зайцева, А.Ю. Єгорова, В.Д. Менделевич і ін.), особи з адиктивною поведінкою намагаються реалізувати своє прагнення до інтимності штучним чином. На свідомому рівні вони використовують для самозахисту механізм, який називають «мисленням за бажанням». Суть механізму самозахисту полягає в тому, що людина, всупереч логіці причинно-наслідкових зв'язків, вважає реальним, допускає до себе, до області своїх переживань лише те, що відповідає його бажанням. Як наслідок, зміст мислення при цьому в свою чергу підпорядкований емоціям, які у адикта штучно збіднені [5; с. 27].

З точки зору Москаленко В.Д., адиктивна поведінка - це повторювана звичка, яка підвищує ризик захворювання і пов'язана з особистими або соціальними проблемами [13; с. 27]. На думку О.Ю. Єгорова і С.А. Ігумнова, адикція являє собою набір вчинків, типів поведінки, які включають споживання хімічних речовин які можуть викликати нейрохімічні зміни, подібні до тих які виникають в результаті споживання екзогенних речовин [7; с. 36].

Як підкреслює Бухановський, в даний час існують два варіанти виникнення адиктивної поведінки: оперантне навчання і реактивний імпрітінг. Суть оперантного навчання полягає в поступових, повторних підключеннях. Патогенна ситуація, впливаючи через систему слабких, але регулярних або часткових впливів, поступово формує стійке порушення процесів схильної до того вищої нервової діяльності. У той час як реактивний імпрітінг, викликається надмірним по інтенсивності стресовим впливом, впливаючи у вигляді гострої реакції фіксації незвичайного переживання.

А.В. Худяков виділяє чотири критерії адиктивної поведінки: соціальний, психологічний, фізіологічний і клінічний.

Пошуки причин формування адиктивної поведінки залучили і інших дослідників. Так, Г.В. Старшенбуам виділяє п'ять етапів формування адикції. На 1-му етапі людина відчуває небувалий емоційний підйом, пов'язаний з ризикованою, азартною поведінкою або хімічним впливом. На 2-му етапі людина вдається до предмету адикції в ситуаціях фрустрації, при цьому міжособистісні відносини поступово відходять на другий план, наростає душевний дискомфорт, що провокує адиктивна поведінка. На 3-му етапі адиктивна поведінка стає стереотипною відповіддю на вимоги реальності. Адиктивні

потреби домінують в мотиваційній сфері особистості; людина не реагує ні на критику його поведінки, ні на проблеми близьких людей. На 4-му етапі адикт повністю відчужується від суспільства і своєї колишньої особистості, оточуючі сприймають його як «кінцеву» людину, він втрачає навіть здатність маніпулювати людьми. 5-й етап є катастрофою: руйнується не тільки психіка, а й організм; відбувається виснаження всіх життєвих ресурсів [5; с. 84].

В останні десятиліття особливо гостро постала проблема, адиктивної поведінки серед молоді, пов'язаної з вживанням різноманітних психоактивних речовин, що доходить до стадії психічної та фізичної залежності від них. Відсутність спеціальних знань і навичок здорового способу життя, а також своєчасних соціально адаптивних стратегій поведінки в дорослій частини населення - батьків, педагогів - не дозволяє їм надавати результативну виховну дію, психологічну та соціальну підтримку. Стрімке зростання кількості дітей і підлітків з адиктивною поведінкою, і висока соціальна значущість проблеми, характеризує вивчення даного питання, як одного з центральних у сучасній психолого-педагогічній літературі. Крім того, проблема адиктивної поведінки мало вивчена теоретично. Ця проблема має давню історію. Багато дослідників в нашій країні і за кордоном займалися проблемою алкоголізму, наркоманії, але до одного знаменника не прийшли, тому що вона складна і багатогранна і, отже, одного рішення бути не може. Питання, пов'язані з адиктивною поведінкою підлітків, зачіпаються у багатьох психологічних дослідженнях. Найявністю надзвичайно високої концентрації агресії у цього складного феномена, роблять проблему дослідження адиктивної поведінки однією з найбільш актуальних проблем сучасного світу, важливою теоретичною і практичною задачею.

Метою статті виступає аналіз взаємозв'язка адиктивної поведінки з емоційною стійкістю у неповнолітніх, обґрунтування поняття адиктивна поведінка, дослідження профілактики адиктивної поведінки у підлітків, які навчаються у школах інтернатного типу.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Розглянувши стан молоді в Україні, ми переходимо до суті адиктивної поведінки. Перш ніж звернутися до адиктивної поведінки, визначимося з терміном адикція. Адикція - поведінка, при якій індивід втрачає контроль над споживанням алкоголю, наркотиків та інших психоактивних речовин, в результаті чого виникають важкі наслідки (порушення функцій головного мозку і всього організму в цілому, психічних процесів, психологічної та соціальної адаптації та ін.). У типових випадках адикція починається з прилучення до споживання наркотиків, алкоголю або інших психоактивних речовин як пошуку відчуттів, за допомогою яких сподівається позбутися усвідомлюваного стресу, розширити діапазон наявного досвіду під впливом соціальних обставин, не усвідомлюючи наслідків своєї поведінки, тиску однолітків і т.п. Після певної кількості вживань психоактивної речовини формується адикція.

Сучасне суспільство характеризується кризовими явищами в багатьох сферах суспільного життя. Важкі соціально-економічні умови поряд з динамічними змінами сучасного суспільства значною мірою ускладнюють повсякденну реальність. В особливо складному положенні при цьому виявляються підлітки, які і так в силу своїх психологічних особливостей знаходяться в перехідному, кризовому стані.

У ситуації нервового перенапруження підлітки часто схильні уникати сформовану життєву ситуацію. При цьому їх «втеча від реальності» може виражатися в суїцидальній або адиктивній поведінці. Суть адиктивної поведінки полягає в тому, що прагнучи піти

від реальності, підлітки намагаються штучним шляхом змінити свій психічний стан, і це дає їм ілюзію безпеки, відновлення психічної рівноваги [1].

В квітні, 2018 року на базі Сєвєродонецької обласної загальноосвітньої школи-інтернат I-III ступенів проводилося дослідження спрямоване на вивчення поінформованості та відношення підлітків до вживання алкогольних напоїв. До складу груп увійшли 34 підлітка, середній вік яких склав 13-16 років. Для цього у класах даної школи провели анкетування за допомогою якого дізналися поінформованість і відношення учнів до вживання алкогольних напоїв.

У 7 класі було опитано 15 респондентів : 13 хлопців , 2 дівчинки (табл. 1).

Таблиця 1

Я вживаю алкогольні напої

1-2 рази на тиждень	1-2 рази на місяць	майже кожного дня	не вживають зовсім
1	5	0	9
6,6%	33,2%	0%	60,2%

У 9 класі було опитано 12 респондентів : 6 хлопців , 6 дівчаток (табл. 2).

Таблиця 2

Я вживаю алкогольні напої

1-2 рази на тиждень	1-2 рази на місяць	майже кожного дня	не вживають зовсім
0	2	0	9
0%	17%	0%	75%

У 10 класі було опитано 7 респондентів : 4 хлопців , 3 дівчини (табл. 3)

Таблиця 3

Я вживаю алкогольні напої

1-2 рази на тиждень	1-2 рази на місяць	майже кожного дня	не вживають зовсім
2	3	0	2
29%	42%	0%	29%

Узагальнюючі дані після проведення дослідження серед учнів 7, 9, 10 класів щодо вивчення поінформованості та відношення старшокласників до вживання алкогольних напоїв (табл. 4):

Таблиця 4

Я вживаю алкогольні напої

1-2 рази на тиждень	1-2 рази на місяць	майже кожного дня	не вживають зовсім
3	11	0	20

Підведемо підсумок, профілактика адиктивної поведінки особливо важлива у підлітковому віці. По-перше це не легкий період кризового розвитку, що відбиває не тільки суб'єктивні явища процесу становлення, але й кризові явища суспільства. А по-

друге саме у підлітковому віці починають формуватися дуже важливі якості особистості, звернення до яких, могли б стати однією із найважливіших складових профілактики адикції. Це такі якості як прагнення до розвитку і самосвідомості інтерес до своєї особистості та її потенціалів, здатність до самоспостереження.

Висновки. Адиктивна стратегія взаємодії здобуває все більші масштаби. Сформована в українському суспільстві традиція боротьби з наслідками не вирішує проблеми належним чином. Боротьба з наслідками вимагає величезних витрат: фінансових, моральних, фізичних. Саме по собі рятування від алкогольної, тютюнової, або наркотичної залежності ще не означає повне зцілення. Нажаль не до оцінюється руйнівний характер загальних для усіх видів адекватної поведінки механізмів, в основі яких лежить прагнення відходу від реальності. Ці механізми не зникають із зняттям залежності. Позбувшись від однієї залежності, людина може виявитись у ваді до іншої тому, що незмінними залишаються способи взаємодії із середовищем. Молоде покоління запозичує ці зразки, а особливо підлітки. Дане дослідження дає нам змогу правильно побудувати профілактичну роботу орієнтуючись на обізнаність та відношення підлітків, до алкогольних напоїв та тютюнових виробів.

Тому у роботі практичного психолога виділяємо наступні напрямки профілактичної роботи: формування у підлітків чітких установ на неприйняття наркотиків, виявлення підлітків групи ризику та надання їм психологічної допомоги, навчання батьків та створення в родині атмосфери, що виключає вживання наркотиків, тютюнових виробів, алкогольних напоїв способом заповнення дозвілля, способом надання допомоги дітям в організації свого життя без спиртних напоїв та тютюнових виробів; формування в учнів стратегічної мотивації, формування рис соціально-успішної особистості, що удосконалює, посилює захисні механізми; забезпечення просоціальної активності підлітків, суспільно-корисної діяльності необхідної для їхнього повноцінного розвитку і попередження девіантної поведінки; поширення інформації про причини, форми і наслідки зловживання, формування в підлітків навичок аналізу та критичності; змінна ціннісного відношення підлітків до алкогольних, тютюнових та наркотичних речовин, формування особистої відповідальності за своє поводження, що обумовлює зниження попиту на психоактивні речовини у підлітків; надання рекомендацій класним керівникам по роботі з питань профілактики вживання тютюнових виробів та алкогольних напоїв серед підлітків.

Література

- 1.Абрамова С.М. Вікова психологія / С.М. Абрамова. - М., Вища школа, 2001. – 319с.
- 2.Александров А.А. Типологія делінквентної поведінки при психопатіях та акцентуації характеру. Порушення поведінки у дітей та підлітків / А. А. Александров. – М.: Вища школа, 1981. – 219с.
- 3.Арзуманян С.Д. Мікросередовище і відхилення соціальної поведінки дітей та підлітків / С.Д. Арзуманян. – Єреван: Вид. дім «БАХРАХ-М», 1980. – 325с.
- 4.Аскевіч-Леерпе Ф. Психологія: короткий курс / Ф. Аскевіч-Леерпе, К. Барух, А. Картрон; пер. з франц. М.Л. Какрачун. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 155с.
- 5.Беличева С.А. Основи превентивної психології / С. А. Беличева. М.: Ексмо, 1993. – 245с.
- 6.Блонський П.П. Важкі школярі / П.П. Блонський. М.: Вища школа, 1980. – 431 с.
- 7.Гиндікин В.Я. Лексикон малої психіатрії / В.Я. Гиндікін. М.: Видавничий центр

«Академія», 1997. – 518с.

8.Смельянов Ю.М. Теоретичні та методичні засади соціально-психологічного тренінгу / Ю.М. Смельянов, Є.С. Кузьмін, Л.: ЛДУ 1983, - 103с.

9.Казаков В.Г. Психологія: Підручник для індустр.-пед.технікумов / В.Г. Казаков, Л.Л. Кондратьєва. - М.: Виш.шк., 1989. – 383с.

10. Ковальов В.В. Соціально-психіатричний аспект проблеми девіантної поведінки у дітей та підлітків / В.В. Ковальов. - М.: Вища школа, 1981. —185 с.

11. Кондрашенко В.Т. Девіантна поведінка у підлітків / В.Т. Кондрашенко. Мн.: Харвест, 1998. – 362 с.

12. Короленка І.П. Особистість і алкоголь / І.П. Короленка, В.Ю. Зав'ялов. - К.: Наука, 1987. – 595 с.

13. Козирєв Г.І. Внутрішньоособистісні конфлікти//Соціально-гуманітарний знання, 1999.

Транслітерація

1. Abramova S.M. Age psychology / S.M. Abramova - M., Higher school, 2001. - 319

p.

2. Aleksandrov A.A. The typology of delinquent behavior in psychopathy and character accentuation. Violations of behavior in children and adolescents / A.A. Aleksandrov. - Moscow: Higher school, 1981. – 219p.1

3. Arzumanyan S.D. Micro-environment and deviance of social behavior of children and adolescents / S.D. Arzumanyan - Yerevan: View. house "BAKHRAH-M", 1980. – 325p.

4. Askevis-Leerpe F. Psychology: a short course / F. Askevich-Leerpe, K. Baruch, A. Cartron; per. from french M.L. Kakrachun - Moscow: AST: Astrel, 2006. – 155p.

5. Belicheva S.A. Fundamentals of preventive psychology / S. A. Belichev. М.: Exmo, 1993. – 245p.

6. Blonsky P.P. Heavy schoolchildren / P.P. Blonsky М., 1980. –431 p.

7. Gindikin V.Y. Lexicon of Little Psychiatry / V.Y. Hindikin М.: Publishing Center "Academy", 1997. – 518p.

8. Yemelyanov Y.M. Theoretical and methodical principles of social psychological training / Y.M. Yemelyanov, Y.S. Kuzmin, L.: LDU 1983, - 103p.

9. Kazakov V.G. Psychology: The textbook for the industrialist-ped.technikov / V.G. Kazakov, L.L. Kondratiev - Moscow: Vyssh.shk., 1989. – 383p.

10. Kovalev V.V. Socio-psychiatric aspect of the problem of deviant behavior in children and adolescents / V.V. Kovalev - М.: Higher school, 1981. – 185p.

11. Kondrashenko V.T. Deviant behavior in adolescents / V.T. Kondrashenko., 1998. – 362p.

12. Korolenko I.P. Personality and alcohol / I.P. Korolenko, V.Y. Zavialov - К.: Nauka, 1987. – 595p.

13. Kozыrev GI Intrapersonal conflicts // Social and humanitarian knowledge, 1999.

Chala T., Zhurba A.M., Boyaryn L.V.

INTERACTION OF ADJECTIVE BEHAVIOR WITH EMOTIONAL STABILITY IN AGE

The article analyzes the interdependence of addictive behavior with emotional resistance in juveniles, as the socially dangerous phenomenon in Ukraine is addictive behavior. In modern society, there are conditions conducive to the spread of addictive behavior. The possibility of easy and immediate reception of pleasure, which becomes a lifestyle, impoverishes

emotions, motivation to study, aspiration for interesting work and meaningful leisure, which is harmful to own health and health of others. All this can be replaced by entertainment TV shows, computer games, drugs and alcohol. These methods are readily available and widely advertised and do not require high-intellectual load.

The standard of living of the population is falling, crime is increasing, human life is devalued, there is no confidence in tomorrow. Many forms of state protection disappeared, the number of dysfunctional families grew, in which sick and nervous children grow. The spread of this disease today has become the nature of a social explosion, catastrophe. The choice of addictive behavior strategy is due to difficulties in adapting to problematic life situations: complex socio-economic conditions, numerous disappointments, the collapse of ideals, conflicts in the family, the loss of relatives, a sharp change in the usual stereotypes. The reality is that the desire for psychological and physical comfort can not always be realized. For our time, there is also a very rapid increase in changes in all spheres of public life.

Addictive personality distinguishes the features of immaturity: whether the severity of intellectual and spiritual interests, firm moral norms, emotional instability, irresponsibility, sense of herding. The desire of the addict to go from making a decision, to speak lies and, in particular, to blame others, knowing that they are not to blame. For him, the same characteristic dependence and anxiety, a tendency to fluctuations in mood, stereotyping, repeatability of behavior.

Key words: *addictive behavior, types of addiction, dependent behavior, emotional stability and its formation in juveniles.*

Чала Тетяна Іванівна – магістрант 2 курсу спеціальності «Соціальне забезпечення» (спеціалізація «Управління соціальним закладом») Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Журба Анатолій Миколайович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного технічного університету, м. Лисичанськ;

Боярин Лілія Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області;

УДК 316.61-053.4-056.26

Черних Л.А.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТОВАНOSTІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З СЕНСОРНИМИ ТА МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

У статті розглядається проблема застосування системного підходу до дослідження соціальної адаптованості дітей старшого дошкільного віку з порушенням зору, слуху та мовлення. Виявлено, що всебічно цю проблему можна розв'язати, тільки враховуючи системність у біологічній та соціально-психологічній організації особистості дитини старшого дошкільного віку з особливими потребами. Визначено сутність системного підходу, яка базується на низці принципів, що є актуальними у побудові моделі соціальної адаптованості старших дошкільників з особливими потребами.